

Сиводєд І.С.

ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ І ПРИЗНАЧЕННЯ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯКІ БУЛИ ВЧИНЕНІ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Стаття присвячена питанням використання спеціальних знань та дослідженню проблем призначення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на окупованій території України, після її звільнення Збройними силами України. Розглянуто основні види та особливості проведення окремих судових експертиз, їх наслідки для доведення винуватості підозрюваних у вчиненні окремих воєнних злочинів. Запропоновано розглянути можливість призначення не відокремлених, а комплексних та комісійних судових експертиз з метою оптимізації часу, повного встановлення у стислі строки усіх обставин кримінального правопорушення. Тривалий період з часу вчинення кримінального правопорушення, надходження закатованого трупу людини у скелетованому виді, від якого залишилися лише деякі частини кісток або виявлення фактів братських могил із масовим захороненням людей, кістки яких змішалися; приховання слідів злочинів, особами, якими вони вчинені, вжиття заходів для знищення слідів одягу, документів та інших предметів, за допомогою яких можливо ідентифікувати жертву; неодноразові зміни місця події з урахуванням тривалої окупації території ворогом, погодних та кліматичних умов, проведення бойових дій, масованих ракетних та артилерійських обстрілів, вчинення комбатантами екологічних злочинів, у тому числі підриг Каховської гідроелектростанції, що стало наслідком затоплення окремих районів окупованої території та знищення вчинених росіянами злочинів, об'єктивно ускладнюють ефективне проведення цих експертиз. За таких обставин, у цій статті автором досліджено основні проблеми в криміналістиці та актуальні питання, пов'язані із застосуванням спеціальних знань та призначення різних видів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених на окупованих територіях України.

Ключові слова: досудове розслідування, кримінальні правопорушення, окупована територія України, спеціальні знання, судова експертиза, судові комісійні та комплексні експертизи, судово-експертна діяльність.

Постановка проблеми. Збройна інтервенція та військова агресія російської федерації проти Української держави, мають спільним наслідком вторгнення лютого 2022 року збройних сил цієї тоталітарної держави на територію України та переслідують мету воєнних злочинців з числа вищого військово-політичного керівництва держави – агресора, знищити суверенітет, територіальну цілісність та незалежність сусідньої унітарної держави, здійснити анексію її території, знищити демократію, національну та етнічну групу українців, українську інтелігенцію – представників органів влади, військовослужбовців, співробітників правоохоронних органів, істориків, вчителів, священнослужителів української церкви київського патріархату, інших осіб, які за політичними, національними, етнічними та культурними ознаками вважають себе українцями, шляхом

організації вчинення бойовиками воєнізованих збройних формувань (найманців) та військовослужбовцями збройних сил країни – агресора на окупованих росією території тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень щодо них. Масові репресії та геноцид українського народу, які нині застосовуються російськими окупантами під час військової агресії проти України, нічим не відрізняються від знищення українців в епоху сталінізму. Зокрема, число закатованих та розстріляних у позасудовому порядку советським каральним органом – Народним комісаріатом внутрішніх справ СРСР жертв масових політичних репресій у Биківнянському лісі Київської області в період 1937 – 1941 років перевищує 20 тисяч людей, з яких станом на цей час співробітниками Служби безпеки України ідентифіковано прізвища лише 14 191 особи. Трагедія

Биківні нагадує інший військовий злочин – «Катинський розстріл», за фактом якого у Катинському лісі поблизу Смоленської області, а також в тюрмах м. Калінін (нині Твер) та м. Харків навесні 1940 року розстріляно 14 542 польських військовополонених. Завдяки збройним силам України окуповані росією території України починаючи з 02.04.2022 поступово звільнюються. Водночас, на звільнених територіях встановлюються масові факти катівень, найбільші з яких виявлено у місті Буча Київської області, містах Куп'янську, Ізюмі, Балаклії та Вовчанську на Харківщині, місті Херсоні. Триває цілеспрямована робота правоохоронних органів щодо з'ясування часу, місця, способу та повних обставин військових злочинів, ексгумації трупів закатованих людей, встановлення усіх очевидців подій та потерпілих осіб. Розкриття цих злочинів залежить від призначення комплексу судових експертиз: судово-медичних, генетико-молекулярних, біологічних, імунологічних, стоматологічних, портретознавчих, балістичних, траєктологічних, вибухо-технічних, хімічних та інших. Під час проведення цих експертиз виникає безліч проблем, вирішення яких потребує застосування спеціальних знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам використання спеціальних знань при розслідуванні кримінальних правопорушень у криміналістиці приділялася значна увага. Можна вважати, що це питання вивчено достатньою мірою. Багато вітчизняних і закордонних вчених, наприклад А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, О. С. Саїнчин, В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько, М. Г. Щербаківський та інші у цій частині схильні до думки, що у кримінальній процесуальній діяльності спеціальні знання застосовуються у двох формах:

- 1) використання спеціальних знань у ході окремих слідчих дій;
- 2) використання спеціальних знань під час судової експертизи.

При цьому до спеціальних знань вони зараховують будь-які знання й уміння об'єктивного характеру, отримані в результаті вищої професійної підготовки, наукової діяльності, досвіду практичної роботи [1, с. 69]. Набагато ширше поняття спеціальних знань трактує Н. І. Клименко, визначаючи їх як допомогу знаючих осіб при вирішенні питань, що перебувають у їхній компетенції [2, с. 182].

Але все це стосується обставин, які притаманні розслідуванню кримінальних правопорушень у мирний час. У криміналістиці види експертиз

та участь в їх провадженні експертів і свідомих осіб ретельно описані. Інша справа – це ті факти, коли слід розслідувати злочини, вчинені на звільненій окупованій території, на якій продовжують вестися бойові дії, необхідно встановити обставини, за яких відповідний злочин був вчинений на протязі останніх 10 років з часу початку проведення антитерористичної операції на території Донецької і Луганської областей, та минув значний час з настання смерті, є численні сліди катувань і знущання над тілом, але ідентифікувати особу через достатньо тривалий проміжок часу не надається можливим.

За таких обставин, наявних досліджень недостатньо, це питання потребує подальшого дослідження та удосконалення.

Постановка завдання. Метою статті є визначення проблемних питань, які виникають при проведенні експертних досліджень у ході досудового розслідування злочинів, вчинених на окупованих територіях України, вирішення шляхів їх подолання, вжиття вичерпних та ефективних заходів для їх розкриття, забезпечення невідворотності покарання російських військових злочинців та найманців за вчинені ними злочини на території України.

Виклад основного матеріалу. Судові експертизи класифікуються, крім процесуального й організаційного розподілу, на первинні, повторні, основні, додаткові, комісійні і комплексні, які в свою чергу діляться на види, підвиди, та залежать від об'єкта і завдання дослідження.

Розглянемо найбільш розповсюджений вид злочину на окупованих територіях – умисне вбивство за наявності трупу (скелету), який ідентифікують по фрагментах кісток та волосся через виділений генотип ДНК трупу людини та її близького родича за допомогою генетико-молекулярної експертизи; по зубах, за умови, що в медичній картці зберіглася онтопантомограма зубів (рентгенівський знімок), що дає можливість провести судову стоматологічну експертизу, за якої зіставляються зображення зубів на черепі і на рентгенограмі та отримується чіткий збіг всіх ознак величин, особливостей, наявність пломб, форми ікл тощо.

На місце виявлення трупів та огляду місця події у складі слідчо-оперативної групи доцільно забезпечити виїзд судових експертів, вжити вичерпних заходів для забезпечення безпеки учасників цієї слідчої дії – розмінування території, використання під час огляду дронів, квадрокоптерів, перебування вказаних осіб на віддаленості у разі

загрози можливих ракетних або артилерійських обстрілів чи проведення інтенсивних бойових дій.

З метою оптимізації часу, повного встановлення у стислі строки усіх обставин злочину, слід призначати комплексні та комісійні судові експертизи.

Комплексна експертиза – це самостійний вид судової експертизи, процесуальна форма складного за своєю структурою дослідження, при якому окремі, відносно самостійні дослідження, здійснювані представниками різних галузей знань, перебувають між собою в органічному зв'язку.

Наприклад, виявлено тіло загиблого зі слідами вогнепального поранення, або слідами транспортування трупа. Тоді в комісійну групу експертів-криміналістів (балістиків, трасологів), судових медиків, можуть залучатися спеціалісти в галузі біології, хімії, ґрунтознавства та інші.

Влітку 2020 р. мав місце факт, коли в полон потрапив військовослужбовець та лікар, який надавав допомогу на полі бою пораненому бійцю. Через декілька днів терористи повернули оголені трупи наших загиблих військовослужбовців зі слідами катування, а в око лікаря встромили штик-ніж. Встановити експертними дослідженнями прижиттєвий або посмертний характер слідів на тілі загиблих не надалося можливим, тому при внесенні відомостей до ЄРДР прокурор обмежився ч. 1 ст. 115 КК України [3].

Військові дії, як і будь-яка війна, колись завершаться. На нашу думку, при настанні миру у слідчих роботи менше не стане, тому що в містах проведення бойових дій будуть виявлені поховання, невпізнані та встановлені трупи людей. По всіх випадках потрібно буде проводити ексгумацію та судово-медичне дослідження з метою встановлення причин смерті загиблих осіб.

У цих випадках нами пропонується проведення комплексної комісійної судово-медичної експертизи, членами якої можуть бути фахівці ентомологи. Одним з методів експертного дослідження, що дозволяють встановити період часу, до якого можна віднести смерть потерпілого, є ентомологічне дослідження, коли знаходять на трупі комах або їх останки [4, с. 648].

Професор О. С. Саїнчин описує випадок, коли за допомогою ентомологічних досліджень вдалося встановити час і місце смерті особи. Так, у грудні 2020 р. в м. Одеса в 300 метрів від моря були виявлені череп, лопаткові, тазові кістки, плечові, променеві, права стегнова і п'яткова кістки людини і частина одягу. Кістки знаходилися на відстані 20–30 м одна від одної (мабуть унаслідок руйнування трупа тваринами) [5, с. 34].

У групу комплексної експертизи, крім експертів, був запрошений фахівець-ентомолог. Виявлення відповідних комах дозволило зробити висновок, що початок гниття трупа відноситься до періоду ранньої весни. В результаті ідентифікації, здійсненої за залишками одягу, встановлено, що знайдені залишки тіла належать особі, яка зникла на полюванні саме в той час і пропала без вісті. [5, с. 35].

Для успішного застосування ентомологічного методу при судово-медичних експертизах, крім ретельного дослідження стану трупа, врахування кліматичних та інших природних умов, необхідно зібрати зразки всіх наявних на трупі видів комах на всіх стадіях розвитку та звернутися за консультацією до ентомологів і включити їх до складу комплексної комісійної експертизи [6, с. 33].

Ст. 242 КПК України [7] передбачає обов'язкове проведення експертиз для встановлення причин смерті; тяжкості й характеру тілесних ушкоджень; визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого за наявності даних, що викликають сумнів щодо його осудності; встановлення статеві зрілості потерпілого по провадженнях про злочини, передбачені ст. 155 КК України; віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його кримінальну відповідальність і якщо про цьому немає відповідних документів і неможливо їх одержати [8, с. 1070].

Судова експертиза – це дослідження експертом на підставі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини кримінального провадження, яке є у провадженні органів дізнання, досудового слідства або суду [9].

Експерт – особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, якій доручено провести експертизу і дати за її результатами висновок. Експертом також може бути призначена особа, яка має необхідні знання для подання висновку по досліджених питаннях, незалежно від того, чи працює вона в спеціальній експертній установі та є професійним експертом або не працює в такій установі й проведення експертиз не входить у коло її службових обов'язків [9].

У науці наявні різні точки зору на визначення поняття судової експертизи. М. В. Салтевський дає таке визначення судової експертизи: «Експертиза – процесуальна дія, що полягає у провадженні з доручення слідчого (органу дізнання) або суду досліджень різних об'єктів відповід-

ними фахівцями в галузі науки, техніки, ремесла, і подання на підставі цих досліджень висновків по спеціальних питаннях у встановленій законом формі» [10, с. 83].

М. Г. Щербаківський визначає експертизу не просто як процесуальну дію, процес дослідження різних об'єктів фахівцями, які володіють спеціальними пізнаннями в галузі науки, техніки або ремесла, але як форму застосування спеціальних знань. Спеціальні знання у кримінальному процесі можуть бути використані й у такій формі, як залучення фахівця до участі в слідчій дії [11, с. 85].

Варто зауважити, що окремі сучасні автори визначають більш широке коло форм застосування спеціальних пізнань при розслідуванні правопорушень. Відповідно до їхніх позицій, спеціальні пізнання можуть застосовуватися: а) безпосередньо слідчим і судом, що здійснюють розслідування і розгляд кримінального провадження; б) шляхом одержання довідок і консультацій у знайомих осіб; в) шляхом залучення фахівців для участі в слідчих діях; г) шляхом ревізії; д) шляхом експертизи [12, с. 57; 13, с. 160].

Деякі автори визначають провадження експертизи як процесуальну дію, що полягає в дослідженні експертом за завданням слідчого (суду) речових доказів й інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних і обставин, що мають значення для правильного вирішення провадження [14, с. 75].

На відміну від визначення поняття експертизи, наведеного М. В. Салтевським, тут не згадується про застосування спеціальних пізнань, однак у даному визначенні фігурує слово «експерт», що саме по собі передбачає особу, яка володіє спеціальними пізнаннями в якій-небудь галузі науки, техніки, виробництва або ремесла [15, с. 180].

Тему предмета та об'єкта експертизи, хоча і конкретного виду (криміналістичної експертизи), докладно аналізує М. Г. Щербаківський, який вказує, що «поняття предмета й об'єкта експертизи взагалі й криміналістичної експертизи зокрема становлять інтерес як з погляду характеристики компетенції і можливостей даного виду або різновиду судової експертизи, так і з точки зору ефективності та правильності використання спеціальних пізнань у судово-слідчій практиці...» [16, с. 63].

М. В. Салтевський підтримує запропоноване М. Г. Щербаківським визначення предмета експертизи, зокрема те, що предмет науки і предмет заснованої на ній експертизи – поняття різних рівнів. Тобто, предмет науки – певна група

об'єктивних закономірностей дійсності, предмет же експертизи – це ті обставини, які можна встановити за допомогою результатів пізнання наукою свого предмета.

Н. І. Клименко наголошує, що об'єктами судової експертизи можуть бути матеріальні об'єкти і процеси та предмети (речові докази, зразки та їх комплекси), документи, людей, тварин, трупи, транспортні засоби [17, с. 182].

Говорячи про видову класифікацію судових експертиз, варто відзначити, що крім процесуального й організаційного розподілу експертиз на первинні, повторні, основні, додаткові, комісійні та комплексні, вони можуть бути розділені на види та залежно від об'єкта і завдання дослідження на підвиди.

Що ж стосується судових експертиз у провадженнях про умисні вбивства, то можна виокремити наступні основні види таких експертиз і їх підвиди:

1. Судово-медична експертиза: а) трупа проводиться з метою встановлення причини смерті та обставин, що її супроводжували, локалізації і механізму утворення ушкоджень, послідовності заподіяння тілесних ушкоджень, часу настання смерті тощо; б) речових доказів – виділень (крові, слини, сперми), а також залишків тканин, умісту шлунку тощо – з метою встановлення їх походження, визначення групових факторів; експертиза волосся, нігтів, зубів тощо [18, с. 194].

2. Судово-психіатрична експертиза проводиться з метою дослідження психічного стану людини в момент вчинення правопорушення й у період розслідування або розгляду провадження в суді для вирішення основного питання про осудність або неосудність правопорушника, крім випадків проведення судово-психіатричної експертизи посмертно [19, с. 152].

3. Криміналістична експертиза [20]:

а) трасологічна – встановлює: тотожність людини по залишених нею відбитках пальців, слідах її зубів та інших частин тіла; тотожність взуття слідам на ґрунті, підлозі; тотожність знарядь і інструментів по залишених ними слідах (удару, розрізу, розпилу тощо). Трасологічне дослідження дозволяє встановлювати також і напрям впливу;

б) судово-балістична експертиза – встановлює: чи з даної зброї вистріляна дана куля, викинута гільза; чи є даний предмет вогнепальною зброєю, з якої відстані та з якої точки вчинено даний постріл тощо;

в) криміналістична експертиза з метою встановлення особистості по зовнішніх ознаках дозво-

ляє по ознаках зовнішності людини (будова тіла, фігура, зріст і її окремі частини, голова, обличчя, шия, плечі тощо), ознаках, що характеризують стать, вік, функціональні ознаки (мовлення, голос, хода тощо) ідентифікувати людину;

г) експертиза матеріалів і речовин.

Проведення експертизи передбачає низку дій і рішень слідчого і суду. До них належать: ухвалення рішення про провадження експертизи, вибір експертної установи й експерта, підбір об'єктів дослідження і порівняльних матеріалів, контакт експерта і слідчого у ході провадження експертизи, оцінка наукової вірогідності і доказового значення виконаної експертизи [21, с. 63].

Вибір експертної установи та експерта здійснюється з урахуванням характеру питань, що підлягають вирішенню, і об'єктів дослідження [16, с. 84; 22, с. 16].

Суттєве значення також має визначення об'єктів, завдань і обсягу дослідження. Визначаючи об'єкти і завдання дослідження, формулюючи питання перед експертизою, слідчий і суд повинні керуватися вимогами щодо:

1. З'ясування сутності обставини, що підлягає встановленню в справі.

2. Ознайомленням з науковими можливостями і методами встановлення обставини, що підлягає встановленню.

3. Чітким визначенням компетенції експертів і зв'язки їхніх висновків з іншими засобами встановлення суттєвої в справі обставини.

4. Необхідністю правильного в спеціально-науковому, логічному, граматичному відношенні формулюванні питань перед експертизою, оскільки науково обґрунтована постановка питань – найважливіша умова успішного проведення експертизи [16, с. 544].

Чинний КПК України про комплексну експертизу взагалі не згадує. Однак деякі вказівки на проведення комплексних експертиз ми можемо знайти у підзаконних актах, наприклад Міністерства юстиції України. Так, науково-методичні рекомендації з питань підготовки та проведення судових експертиз у розділі до психологічних експертиз вказують, що такі експертизи проводяться як частина комплексних експертних досліджень [20].

Інші автори, також не даючи чіткого визначення поняття комплексної експертизи, визначають її як різновид комісійної експертизи, вказуючи, що остання може бути однопредметною (у її проведенні беруть участь експерти однієї спеціальності) та багатопредметною, комплексною

(дослідження проводять експерти різних спеціальностей) [21, с. 735; 25, с. 200].

О. С. Сاینчин стверджує, що комплексна експертиза – насамперед поняття процесуальне [25, с. 8]. Це самостійний вид судової експертизи, процесуальна форма складного за своєю структурою дослідження, при якому окремі, відносно самостійні дослідження, здійснювані представниками різних галузей знань, перебувають між собою в органічному зв'язку. Оскільки провадження комплексної експертизи в кожному випадку обумовлене питаннями, що вимагають застосування різних знань, які є надбанням двох або більше наук, відповідні фахівці проводять необхідні дослідження спільно.

Потреби експертної практики вимагають законодавчого вирішення питань: 1) обсяг компетенції в суміжних галузях знання експертів, які беруть участь у провадженні комплексної експертизи; 2) порядок формування висновків учасників комплексної експертизи; 3) порядок провадження міжвідомчих комплексних експертиз, визначення в цьому випадку провідної судово-експертної установи (підрозділу); 4) правовий статус провідного експерта як організатора і керівника діяльності комісії експертів, визначення його функцій, прав і обов'язків.

Крім зазначених, є й інші питання, що постають у практиці провадження комплексних експертиз, котрі вимагають свого процесуального вирішення [21, с. 35; 25, с. 23]. Проведення комплексної експертизи при розслідуванні вбивств у ряді випадків належить до числа початкових слідчих дій. Оцінка висновку комплексної експертизи, вчасно призначеної і проведеної, дозволяє вже в початковій стадії розслідування вбивства одержати досить цінну інформацію про обставини вчиненого правопорушення.

При розслідуванні вбивств проводяться комплексні методико-криміналістичні експертизи, що включають у себе медико-балістичні й медико-трасологічні, комісійна комплексна військово-тактична криміналістична експертиза, а також експертизи для встановлення часу настання смерті цивільної особи або військовослужбовця за допомогою фахівця біолога, ґрунтознавця та ентомолога [5, с. 34; 24, с. 8].

Теоретичні і практичні питання призначення і провадження комплексної експертизи, зокрема уперше медико-трасологічні експертизи слідів колючо-ріжучих знарядь на тілі людини, розроблені Н. Н. Шульгою [25, с. 7]. Можливі хіміко-біологічні, медико-хімічні та деякі інші поєднання

видів експертиз для вирішення багатьох питань, що постають при розслідуванні вбивств.

Найважливішою умовою успішного провадження комплексної експертизи є якісна та своєчасна підготовка об'єктів дослідження. Ці об'єкти повинні бути зібрані в ході огляду місця події і при провадженні інших початкових слідчих дій. При цьому варто забезпечити надання об'єктів, придатних саме для комплексного, а не роздільного дослідження. Наприклад, як відзначає І. М. Зельдес, у випадку вбивства з вогнепальної зброї не варто робити зіскрібків із країв ушкодження, не можна шукати ран із прилягаючими шматочками тканини і вирізувати ушкодження з мішені. Одяг з усіма наявними на ньому дефектами і слідами вогнепальних ушкоджень подається експертам і досліджується комплексною медико-балістичною експертизою одночасно з вивченням поранень на групі [26, с. 186].

Тільки так можна обґрунтовано диференціювати вхідний і вихідний отвір і достатньо точно встановити дистанцію пострілу. Саме це має першорядне значення для встановлення обставин розслідуваного вбивства [26, с. 90].

Збереження можливості вивчення різних властивостей об'єкта, що можуть незабаром зникнути, видозмінитися й у такий спосіб утруднити або взагалі виключити проведення експертизи, є важливою умовою підготовки об'єктів для комплексної експертизи. Комплексна експертиза призначається негайно після огляду. Завдання комплексної експертизи визначаються питаннями, сформульованими в постанові. Комплексні експертизи при розслідуванні злочинів, як правило, проводяться в спеціалізованих експертних установах. У випадку, коли провадження комплексної експертизи доручають відповідно двом або більше установам, керівники яких виділяють у комісію своїх представників, то до кожної з цих установ необхідно направити по примірнику постанови про призначення експертизи, а досліджувані об'єкти і матеріали вислати за однією з названих адрес, зробивши відповідну оцінку в постанові.

При встановленні потерпілої особи виникає необхідність у застосуванні ДНК. Наголосимо, що загальна кількість неідентифікованих осіб перевищує дві тисячі невпізнаних людей, лише на Харківщині залишаються неідентифікованими понад 400 тіл загиблих людей, виявлених на деокупованих територіях. Спеціалісти-криміналісти поліції продовжують складну роботу зі встановлення вбитих росією мирного населення.

За даними поліції, харківським криміналістам від початку роботи на очищених від російських

окупантів територіях Харківщини вдалося ідентифікувати 199 тіл, виявлених у братських могилах, на вулицях, у будинках, стихійних похованнях. Серед них – закатовані, розстріляні українці.

Зазвичай лише за допомогою генетичної експертизи можна ідентифікувати вбитих. У межах правової допомоги Франція передала Україні другу мобільну лабораторію для аналізу ДНК. Спеціалісти-криміналісти відбирають зразки ДНК від родичів загиблих і за допомогою мобільних ДНК-лабораторій на місці події проводять дослідження та детальний огляд вилучених біологічних зразків. ДНК-лабораторії дозволяють впродовж 105 хвилин виділити ДНК-профіль загиблого та порівняти його з вилученими у родичів зразками.

Цікавим є висновок експертів за результатами проведення 26.09.2020 судової комісійної військової експертизи (комісійна комплексна військово-тактична криміналістична експертиза за справою генерала Віктора Назарова). Відповідь на основне питання однозначна: дії посадових осіб штабу АТО на чолі із начальником штабу генерал-майором Віктором Назаровим, що здійснювали планування та проведення 14.06.2014 операції щодо перевезення зведеної парашутно-десантної роти літаками ІЛ-76 перебувають у причинному зв'язку з настанням тяжких наслідків, що призвели до загибелі військовослужбовців, членів екіпажу, втрати озброєння та техніки [24, с. 9].

Іншим прикладом проведення комплексної експертизи є справа старшого сержанта Національної гвардії України Віталія Марківа, якого російські та італійські слідчі звинувачували в причетності до вбивства у 2014 році італійського фоторепортера Андреа Рокеллі та його російського перекладача і журналіста Андрія Миронова. Справа слухалася в Італії, де в минулому році суд першої інстанції засудив Марківа до 24-х років позбавлення волі. Представниками юридичної спільноти та державної влади України, після дослідження матеріалів вироку та показань Марківа у справі, встановлені певні розбіжності, що могли бути встановлені лише низкою експертних досліджень на місці загибелі журналістів (гора Карачун, м. Слов'янськ, Донецької області, місце проведення бойових дій у 2014 р.) [27].

У рамках кримінального провадження група експертів провела слідчий експеримент у справі та призначила низку експертиз, зокрема: акустичні, балістичні та топографічні дослідження в той же час року і на тих же локаціях, де розгорталися події загибелі фоторепортера і перекладача.

З метою відтворення подій, які відбулися 25 травня 2014 року, в результаті яких загинув італійський журналіст, була призначена низка експертиз, з метою відтворення подій, які відбулися 24 травня 2014 р. Додатково були призначені комплексні військові і трасологічні та вибухо-технічні експертизи, які повинні були встановити дії військовослужбовця Марківа при виконанні ним службових обов'язків, можливість використання зброї, яка у нього була. Необхідно було встановити ракурс того, що він міг побачити, маючи при собі автомат і приціл на ньому. Також була призначена фоноскопична та фототехнічна експертизи, які повинні були встановити яким чином, на якій відстані і які звуки були записані на фотоапарат, що належав французькому журналісту, та який знайшли на місці їх загибелі. Крім цього, була ще низка експертиз, зокрема балістична, яка повинна була встановити наслідки потрапляння бойових пошкоджень в автомобіль, на якому прибули на це місце і поверталися загиблі назад. Це червоний автомобіль Деу, на якому був поранений французький журналіст і на якому вбитих відвезли в місто.

Виходячи з того, що події вбивства мали місце 25.05.2014, у той же день тільки через 6 років з моменту трагічних подій, враховуючи ідентичний час та погодні умови, таку саму зброю і приціли, була відтворена обстановка згідно з документами, які нам були надані органами досудового розслідування України та які були залучені в матеріалах італійського суду першої інстанції.

Таким чином, слідчими та експертами була відтворена обстановка бойових подій, в яких брав участь військовослужбовець України Марків. Дослідницьким шляхом було встановлено, що він не міг бачити автомобіль, на якому приїхали журналісти. Також на підтвердження цього враховувались відео і фотоматеріали, зроблені безпілотними апаратами. Все це виконано на спеціальних картах з відповідними розрахунками і встановили, що Марків не міг бачити автомобіль і журналістів. Те ж стосується приладів, які у нього були (зокрема, приціл на автоматі) і візуально не міг бачити, що це були люди без зброї. Були проведені дослідні постріли з різних видів зброї. Дослідивши записи експериментальних пострілів та порівнявши їх з тими, що були на фотоапараті французького журналіста, знайденому на місці подій, експерти дійшли до висновку, що вказані обставини не збігаються між собою.

Крім того, були проведені експертизи з різними видами оптичної розвідки, для чого засто-

сували військові прилади, спеціальні фотоапарати та об'єктиви, які мають здатність збільшення в кілька сотень разів. Паралельно з цим, проводився експеримент, який встановлює місце, звідки стріляли. Провели експериментальні постріли з різних місць. Отримані дані свідчать, що постріли були здійснені з заводу «Зевс». Згідно з даними, які є у кримінальному провадженні, в той час там, на території заводу, знаходилися незаконні збройні формування невизнаних республік. Було точно встановлено і місце, і вид зброї, що ці постріли були здійснені в районі 100–150 метрів від місця перебування журналістів і зі зброї, яка була у бойовиків.

При проведенні вибухотехнічної експертизи було встановлено, що вражаючі елементи, від яких загинув італійський журналіст, – це частини 127-міліметрової міни з міномета, вона летіла з іншого боку, не з боку гори Карачун, а з боку, де в той час була мінометна батарея незаконних збройних формувань. Крім цього, було визначено і автомобіль, на якому вони їхали, адже навздогін їм стріляли. А це було одним із доказів італійського суду, що це міг стріляти і Марків. Експертизою встановлено, що відстань була більшою 1600 м. І кулі з автомата, який був на озброєнні у Марківа, залишали б інші отвори, що доведено трасологічними та балістичними експертизами.

Висновки усіх експертиз і протоколів слідчих дій, згідно з законодавством України, були переведені на італійську мову і скеровані до розгляду провадження в апеляційному суді Італії.

Суд в Мілані розглянув апеляцію у справі Марківа та виправдав його [27].

Висновки. Отже, за результатами дослідження питання застосування спеціальних знань і призначення експертних досліджень під час розслідування кримінальних правопорушень, які були вчинені на окупованих територіях України, слід зробити такі теоретичні та практичні висновки:

1. Визначено організаційно-тактичні особливості огляду місця події правопорушень на деокупованих територіях України, до якого доцільно залучити відповідних експертів – криміналістів та спеціалістів (фахівців).

2. Окреслено особливості застосування спеціальних знань і призначення судових експертиз, призначення комплексних експертиз (медико-криміналістичних, генетико-молекулярних, психолого-психіатричних, організаційних, військово-тактичних, трасологічних, вибухо-технічних та балістичних), сформульовано пропозиції щодо їх законодавчої регламентації.

Список літератури:

1. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін. ; за ред. В.Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2008. С. 69.
2. Клименко Н. І., Бахін В. П., Будко Т. В., Цимбал П. В. Енциклопедія судової експертизи / за ред. Н. І. Клименко. Ірпінь: Національний ун-т ДПСУ, 2013. 182 с.
3. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вісник України*. 2001. № 21. Ст. 920. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Сиводєд І. С. Криміналістичні та процесуальні проблеми ексгумації тіл загиблих на тимчасово окупованій території України. *Progressive research in the modern world: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. (Бостон, США, 5–7 жовт. 2022 р.)*. Бостон, 2022. С. 647–650.
5. Саїнчин О. С. Експертні можливості встановлення часу смерті шляхом визначення комах та їх останків, знайдених на трупі. *Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20 квіт. 2021 р.) / Київський регіональний центр Національної академії правових наук України*. Київ, 2021. С. 33–35.
6. Сервецький І. В., Стрелюк Я. В., Сиводєд І. С. Особливості підготовчого етапу в умовах проведення бойових дій, тактика огляду місця події та особливості огляду місця події в умовах проведення бойових дій). *Огляд місця події: пошук, виявлення, фіксація та вилучення слідів злочину: монографія / за заг. ред. М. С. Цуцкірідзе та А. М. Кислого*. К.: Вид-во Людмила, 2022. С. 30–37.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 12.05.2023).
8. Тертишник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. 16-те вид., доповн. і перероб. К.: Алерта, 2020. 1070 с.
9. Про судову експертизу: Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038а-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.
10. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К.: Кондор, 2005. С. 83.
11. Щербаківський М. Г. Судові експертизи: призначення, виробництво, використання: навч.-практ. посіб. Х.: Еспада, 2005. С. 85.
12. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Використання спеціальних знань у слідчій та судовій практиці: навч. посіб. К.: КДУ, 1987. С. 57.
13. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві. К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. С. 158–162.
14. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві. Чернівці: Рута, 2005. С. 75.
15. Салтевський М. В., Лукашевич В. Г., Глібко В. М. Навчально-довідковий посібник з криміналістики. К.: ВПОЛ, 1994. 180 с.
16. Щербаківський М. Г. Судові експертизи: призначення, виробництво, використання: навч.-практ. посіб. Х.: Еспада, 2005. С. 63, 544.
17. Клименко Н. І., Бахін В. П., Будко Т. В., Цимбал П. В. Енциклопедія судової експертизи / за ред. Н. І. Клименко. Ірпінь: Національний ун-т ДПСУ, 2013. 182 с.
18. Капустіна М. В. Розслідування вбивств: можливості судово-медичної експертизи. *Актуальні проблеми криміналістики: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25–26 верес. 2003 р.)*. Харків, 2003. С. 193–195.
19. Марчак В. Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві. Чернівці: Рута, 2005. 152 с.
20. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
21. Комаха В. О. Тактичні особливості попереднього дослідження криміналістичних об'єктів та призначення судових експертиз: монографія. Вінниця: ДКФ, 2006. 735 с.
22. Тимошенко Б. Ф. Нові можливості розкриття вбивств на замовлення, терактів та інших тяжких злочинів: метод. рек. для оперативних працівників, слідчих та прокурорів. Харків: КримАрт, 1997. 16 с.
23. Бергер В. Є., Варфоломеєва Т. В., Гончаренко В. І. Експертизи у судовій практиці: навч. посіб. К.: Вища школа, 1987. 200 с.
24. Саїнчин О. С. Загальна теорія та практика застосування комплексних експертиз при розслідуванні правопорушень (за матеріалами кримінального провадження обвинувачення генерал-майора Віктора Назарова). *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу: тези доп. Міжнар.*

наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського (Харків, 8 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 8.

25. Шульга Н. М. Комплексна ідентифікаційна експертиза слідів колюче-ріжучих знарядь: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес, криміналістика та судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Х., 1977. 23 с.

26. Зельдес І. М. Комплексні дослідження у судовій експертизі : дис. ... канд. юрид. наук. М., 1968. 186 с.

27. Захист у справі Віталія Марківа: «Це була відмінна командна гра». *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/interview/zahist-u-spravi-vitaliya-markiva-ce-bula-vidminna-komandna-gra.html>.

Syvodied I.S. APPLICATION OF SPECIALIZED KNOWLEDGE AND APPOINTMENT OF EXPERT STUDIES IN THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES COMMITTED IN THE OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE

The article is devoted to the use of specialized knowledge and the study of the problems of appointing forensic examinations in the course of investigation of criminal offenses committed in the occupied territory of Ukraine after its liberation by the Armed Forces of Ukraine. The author examines the main types and features of certain forensic examinations and their implications for proving the guilt of suspects in committing certain war crimes. It is proposed to consider the possibility of appointing complex and commission forensic examinations rather than separate ones in order to optimize time and fully establish all the circumstances of a criminal offense within a short time. A long period of time since the commission of a criminal offense, the receipt of a tortured human corpse in a skeletal form, from which only some parts of the bones remain, or the discovery of mass graves with mass burials of people whose bones are mixed; concealment of traces of crimes by the perpetrators, taking measures to destroy traces of clothing, documents and other items that can be used to identify the victim; repeated changes in the scene of the incident, taking into account the prolonged occupation of the territory by the enemy, weather and climatic conditions, hostilities, massive rocket and artillery attacks, and the commission of environmental crimes by combatants, including the explosion of the Kakhovka hydroelectric power plant, which resulted in the flooding of certain areas of the occupied territory and the destruction of crimes committed by russians, objectively complicate the effective conduct of these examinations. Under these circumstances, in this article the author examines the main problems in forensics and topical issues related to the use of specialized knowledge and the appointment of various types of forensic examinations in the investigation of criminal offenses committed in the occupied territories of Ukraine.

Key words: pre-trial investigation, criminal offenses, occupied territory of Ukraine, specialized knowledge, forensic examination, forensic commission and complex examinations, forensic expert activity.